

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Dariusza Kajzera zatytułowanej:
„Wybrane obrzędy przejścia w tradycyjnej kulturze górskiej w Papui – Nowej Gwinei”,
napisanej w Katedrze Teologii Praktycznej na Wydziale Teologicznym
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
pod kierunkiem ks. dra hab. Daniela Brzezińskiego, prof. UMK**

Wprowadzenie

Podstaw idei inkulturacji należy szukać w nakazie misyjnym Jezusa: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28,19). Wezwanie to było realizowane przez całe dzieje Kościoła w sposób oczywisty i naturalny. Chrześcijaństwo zakorzeniło się w kulturach ewangelizowanych narodów, a zarazem czerpało z bogactwa tych kultur, przejmując niektóre elementy, które były zgodne z Ewangelią. Trzeba zaznaczyć, że termin ten był używany w teologii znacznie wcześniej nim pojawił się w oficjalnych dokumentach Kościoła. Oznaczał konieczność widzenia katolicyzmu akceptującego elementy różnych kultur. W znaczeniu teologicznym termin ten rozumiano jako twórczą oraz dynamiczną relację między ewangelicznym przesłaniem z jedną lub wieloma kulturami. Natomiast w oficjalnych dokumentach Kościoła pojawia się pierwszy raz w encyklikach Jana Pawła II: *Slavorum Apostoli* z 2 czerwca 1985 roku oraz w *Redemptoris missio* z 7 grudnia 1990 roku. Według św. Jana Pawła II inkulturacja jest „wcieleniem Ewangelii w rodzime kultury oraz wprowadzenie tych kultur w życie Kościoła”. Papież kontynuuje tę myśl w encyklice *Redemptoris missio*, pisząc: „*Narody wszystkie, otwórzcie drzwi Chrystusowi!* Jego Ewangelia niczego nie odbiera wolności człowieka, należnemu poszanowaniu kultur, ani temu, co dobre w każdej religii. Przyjmując Chrystusa, otwieracie się na ostateczne Słowo Boga, na Tego, w którym Bóg dał się w pełni poznać i który wskazał nam drogę wiodącą do Niego” (*Redemptoris missio* nr 3).

Takie rozumienie inkulturacji rozwija Ojciec Święty Franciszek w adhortacji apostolskiej o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii Gaudium*, wydanej 24 listopada 2013 roku. Adhortacja podejmuje temat głoszenia Ewangelii w dzisiejszym świecie. Papież zaprasza w niej wiernych do rozpoczęcia nowego etapu ewangelizacji, naznaczonego radością. Działania te wyznaczają drogi działań duszpasterskich Kościoła na obecny i przyszły czas. Będą one skuteczne, jeśli wejdą w pozytywny i twórczy dialog z kulturami świata.

Wydawać by się mogło, że w XX wieku nie znajdzie się na mapie świata kraj, w którym mieszkający tam ludzie nie słyszeli dobrej nowiny o Jezusie Chrystusie. Jednakże takie miejsca istnieją i jest ich ciągle wiele. Mimo ogromnej globalizacji współczesnego świata wciąż można znaleźć na mapie świata miejsca, do których cywilizacja nie dotarła. To określenie nie ma negatywnego wydźwięku, gdyż określenie cywilizacja, zwłaszcza ta współczesna, kojarzy się w wieloma bardzo negatywnymi zjawiskami gospodarczymi, kulturowymi, społecznymi religijnymi i wieloma innymi. Często ludzi żyjący pozbawieni współczesnej cywilizacji zachowali wartości, które przez wieki były najważniejsze w życiu, czyli wiarę, szacunek dla starszych, wierność tradycji wypracowanej przez pokolenia przodków. To sprawia, że ludzie żyjący w jedności z naturą stworzoną przez Boga i kierujący się naturalnymi ludzkimi prawami są bardziej otwarci na Ewangelię.

Z dużym zainteresowaniem i otwartością przyjąłem do recenzji dysertację doktorską ks. mgra lic. Dariusza Kajzera zatytułowaną: „Wybrane obrzędy przejścia w tradycyjnej kulturze górskiej w Papui – Nowej Gwinei”. Temat inkulturacji był mi zawsze bliski, ale bardziej interesowały mnie działania ewangelizacyjne dotyczące Ameryki Południowej i Afryki. Dobrze się stało, że powstała rozprawa, która wypełnia białą plamę w polskiej i chyba nie tylko polskiej teologii, misjologii i związaną z nimi inkulturacją. Oprócz Autorowi niniejszej dysertacji, należy również pogratulować naukowej odwagi promotorowi rozprawy ks. dr hab. Danielowi Brzezińskiemu, prof. UAM, który podjął się prowadzić tak egzotyczną problematykę badawczą i ją wraz z doktorantem pozytywnie sfinalizować.

1. Cel, problem i metoda dysertacji

Głównym celem badawczym dysertacji doktorskiej ks. D. Kajzera jest próba przedstawienia i wyjaśnienia obrzędów przejścia w kulturze górskiej Papui – Nowej Gwinei. Autor dokonał wyboru obrzędów związanych z zawieraniem małżeństwa oraz chorobą, śmiercią i życiem po śmierci. Doktorant pragnął także ukazać, w jaki sposób zdołała do nich przeniknąć Ewangelia. Problemem badawczym jest także kwestia obecności dawnych obrzędów, rytuałów i tradycji przodków w nowej chrześcijańskiej rzeczywistości. Należało zatem postawić pytanie badawcze o granice inkulturacji. Czy one zostały zachowane, czy może mamy do czynienia ze swego rodzaju synkretyzmem? Można zatem powiedzieć, że celem kwerendy było ustalenie w jaki sposób jest możliwa inkulturacja Ewangelii w codziennym życiu i tradycji papuaskich górali. Stąd Autor najpierw zbadał tradycyjne wierzenia i obrzędy przejścia, by potem ukazać zmiany, które dokonały się pod wpływem procesów

inkulturacyjnych. W tym kontekście ważne było wyjaśnienie pojęć, które często mają znaczenie dynamiczne i używane są jako synonimy. Dobrze, że to doprecyzowanie pojęć nastąpiło we Wstępie dysertacji. Mając świadomość różnorodności terminologicznej, w recenzowanej rozprawie Autor przyjął ogólny termin „inkulturacja”, jako skupiający w sobie wszystkie inne aspekty, różnice, zakresy i niuanse znaczeniowe.

Ks. D. Kajzer swoje badania prowadził w obrębie kilku subregionów górskiego klanu Huli zamieszkującego rozległy teren prowincji Hela w Papui – Nowej Gwinei. Główna część badań odbyła się na terenach wokół miejscowości Margarima i Tari. Doktorant w swoich pracach badawczych nie miał zbyt dużej literatury przedmiotu, która mogłaby wytyczać kierunki badań. Należy podkreślić, że nigdy nie spisano obrzędów i rytuałów tradycyjnej górskiej krainy. Autor mógł zatem korzystać z nielicznej dostępnej literatury etnograficznej mówiącej o życiu mieszkańców gór w Papui – Nowej Gwinei. Na pewno cennym źródłem do prowadzenia badań był osobisty udział Autora dysertacji w kilku obrzędach związanych z kolejnymi stopniami wtajemniczenia w dorosłe życie w klanie Huli. Podstawowym źródłem badawczym były wywiady przeprowadzone w latach 2007-2014 w piętnastu górskich wioskach. Łącznie przeprowadził 96 wywiadów z około 100 osobami. Największą grupę informatorów stanowiły osoby starsze żyjące w poszczególnych wioskach oraz tak zwani „liderzy”, którzy już od dziecka poznają zwyczaje, wierzenia i obrzędy swojego ludu. Wśród rozmówców doktoranta były osoby, które pamiętają czasy, kiedy tereny te nie miały żadnego kontaktu z cywilizacją Zachodu. To właśnie te osoby potrafili przekazać najbardziej pierwotne, wierzenia, tradycje i obrzędy związane z zawieraniem małżeństwa, chorobą, śmiercią i życiem pozagrobowym. Autorowi dysertacji w rozmowach z rdzennymi mieszkańcami badanych terenów towarzyszyli tamtejsi katechiści, którzy wypowiedzi respondentów tłumaczyli na język melanesian pidgin, który jest powszechnie używany w całej Papui – Nowej Gwinei. Poszczególne rozmowy zostały spisane i nagrane na nośniki cyfrowe. One stały się potem materialnymi źródłami dla dysertacji doktorskiej ks. D. Kajzera. Oprócz metodycznego wykorzystania wywiadów i rozmów z mieszkańcami omawianego regionu, doktorant przeprowadził również analizę dostępnych opracowań naukowych dotyczących tradycyjnych wierzeń górali mieszkających w Papui – Nowej Gwinei. Opracowania te stworzyły okazję do ich weryfikacji z badaniami terenowymi.

2. Struktura rozprawy

Dysertacja doktorska ks. mgra lic. Dariusza Kajzera składa się z wstępu, trzech rozdziałów podzielonych na paragrafy, zakończenia, bibliografii, aneksów oraz streszczenia w

języku polskim i angielskim. W sumie 214 stron. Rozdziały i zamieszczone w nich paragrafy są ułożone w sposób logiczny, wynikający i zasadniczo proporcjonalny.

Rozdział pierwszy zatytułowany: „Chryścianizacja Papui – Nowej Gwinei” stanowi naturalne tło potrzebne dla zrozumienia pozostałych części dysertacji. Autor w sposób syntetyczny i precyzyjny przedstawia w nim historię odkrycia i chrystianizacji Papui – Nowej Gwinei. Działalność ewangelizacyjną na tamtych terenach prowadził zarówno Kościół katolicki jak również Kościoły protestanckie, co zostało uwzględnione w rozprawie. Badania pokazują, że od momentu odkrycia terenów górskich w Papui – Nowej Gwinei nastąpił znaczny rozwój cywilizacyjny ludności zamieszkujących te tereny. Ks. D. Kajzer w logiczny sposób najpierw opisuje proces ewangelizacji w kontekście melanezyjskim, by następnie przejść do ewangelizacji w łączności z tradycją przodków i odnieść dzieło ewangelizacji do kosmosu i Boga. Od początku działalności misyjnej można było zauważyć procesy inkulturacyjne, które dokonywały się w kontekście melanezyjskim. Dotyczyły one przede wszystkim liturgii, a sama inkulturacja została przedstawiona jako metoda w procesie ewangelizacji mieszkańców górskich rejonów Papui – Nowej Gwinei. Przytaczając konkretne przykłady z życia codziennego Papuasów, Autor dysertacji zwraca uwagę, że wprowadzenie zasad chrześcijańskiego życia i proces inkulturacji mają duży wpływ na ich codzienne życie.

Drugi rozdział dysertacji ukazuje obrzędy przejścia związane z zawieraniem małżeństwa, które stanowi ukoronowanie pewnego etapu życia. Stąd doktorant najpierw omawia poszczególne okresy życia człowieka: od narodzenia, poprzez młodzieńczą inicjację aż do podjęcia decyzji o założeniu własnej rodziny. Punktem wyjścia dla obecnych obrzędów małżeństwa są mitologiczne podstawy inicjacji plemiennej. Należy podkreślić, że mit w kulturze i tradycji papuaskiej ma zupełnie inne znaczenie niż w kulturze greckiej i rzymskiej. W Papui – Nowej Gwinei mity powstawały w celu udzielenia odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące egzystencji człowieka. Opowiadanie mitu ma tam za zadanie uzasadnienie miejscowych wierzeń religijnych oraz danie podstawy do wyjaśnienia obrzędów i ceremonii inicjacji. Doktorant opisuje następnie odrębność obrzędów inicjacji mężczyzn i kobiet. Następnie ukazują zwyczaje bezpośrednio związane z zawarciem małżeństwa, a więc zaloty, tradycyjne obrzędy i strukturę małżeństwa. W odniesieniu do małżeństw sakramentalnych, należy także zachować obyczaje plemienne. W dalszej części rozdziału Autor przedstawia zwyczaje związane z narodzinami dziecka, opisuje moralność plemienną i totemizm. Zwraca też uwagę na problemy związane z życiem małżeńskim i rodzinnym. Należą do nich przede wszystkim poligamia i przemoc w rodzinie. W konkluzji znajdujemy próbę odpowiedzi na

przyczyny przemocy w rodzinie i formy wynagradzania za wyrządzone krzywdy. Tematyka przedstawiona w tej części dysertacji jest bardzo ważna, ponieważ rodzina, wychowanie potomstwa i wszystkie związane z tym zwyczaje są głęboko zakorzenione w tradycji przekazanej przez przodków. Odnoszą się one także do relacji istniejącymi pomiędzy żyjącymi członkami klanu z duchami przodków. Autor zwraca uwagę, że życie małżeńskie i związane z nim relacje seksualne są bardzo rygorystyczne i obwarowane wyraźnymi normami obyczajowymi i moralnymi. Za nieprzestrzeganie tych zasad grożą surowe kary wynikające przede wszystkim z prawa klanowego. Niestety, wpływ cywilizacji staje się coraz silniejszy w Papui – Nowej Gwinei i wiele zasad zostaje porzuconych przez młode pokolenie.

Trzeci rozdział dysertacji poświęcony jest chorobie, śmierci i życiu pozagrobowemu w tradycyjnej kulturze górskiej w Papui – Nowej Gwinei. Cierpienie, choroba i śmierć należą do egzystencjalnych doświadczeń wszystkich ludzi. Dramaturgia tych doświadczeń sprawiła, że ludzie różnych kultur i religii wytworzyły bardzo specyficzną obrzędowość, która im towarzyszy. Choć obrzędowość ta jest bardzo zróżnicowana, to najczęściej towarzyszą jej ból, smutek, żal, ale także bardzo często ufność i nadzieja podpowiadająca, że cierpienie i śmierć są tylko etapem i przejściem do nowego, innego życia. Doktorant opisuje obrzędy przejścia związane z chorobą i śmiercią w bardzo egzotycznym miejscu, jakim jest Papua – Nowa Gwinea, a szczególnie tradycje kultury górskiej tego państwa. W tej części dysertacji wskazuje, że przyczyną śmierci jest choroba i dlatego podczas jej trwania odbywają się tradycyjne obrzędy. Po śmierci czymś naturalnym jest oplakiwanie zmarłych. W dalszej części rozdziału Autor przedstawia obrzędy i wierzenia żałobne, pogrzeb i zwyczaje pogrzebowe, odnosi się do przodków i ich relacjami z osobami żywymi. Przedstawia także wyobrażenia tamtejszej ludności o życiu po śmierci, ukazuje duszę i ciało w kontekście śmierci wskazuje na formy obrony przed złymi duchami i przodkami. Należy podkreślić, że we wszystkich obrzędach związanych ze śmiercią istnieje głęboka wiara o życiu po śmierci i spotkaniu zmarłych z przodkami. Ludzkie ciało po śmierci jest otaczane dużym szacunkiem, gdyż jest ono miejscem przebywania ducha. Autor w tej części dysertacji dokonał także porównania doktryny Kościoła dotyczącej śmierci i życia wiecznego z papuaskimi wierzeniami związanymi z tymi rzeczywistościami. Punktem łączącym katolicką wiarę z wiarą Papuasów jest koncepcja świętych obcowania, które mówi o wzajemnym oddziaływaniu żyjących i zmarłych. W podsumowaniu stwierdza, że mimo ewangelizacji tamtejszej ludności, kwestie związane ze śmiercią, życiem po śmierci, obecnością duchów, są jeszcze daleko od chrześcijańskiego nauczania.

3. Osiągnięcia dysertacji

Rzeczywiście, jak napisał Autor w Zakończeniu, „niniejsza rozprawa zaprosiła do innego świata”, który jest ciągle mało odkryty przez świat stworzony kulturą europejską i euroatlantycką. Temat inkulturacji jest stosunkowo nowym tematem badawczym w obszarze nauk teologicznych. Częściej pojawia się w kulturoznawstwie czy naukach etnograficznych. Jednak trzeba podkreślić, że choć mało jest rzetelnych i kompleksowych opracowań naukowych o inkulturacji w misyjnym dziele Kościoła, to jednak w *praxis* Kościoła istnieje od początku jego istnienia. Chrześcijanie nieśli Ewangelię do ówczesnych kultur greckich i rzymskich, a w późniejszych wiekach także do Afryki, Azji i obu Ameryk. Zawsze spotykali się z konkretną kulturą, zróżnicowaną obrzędowością i dlatego zawsze szukano skutecznych metod do głoszenia Ewangelii. Oczywiście, nie wszystkie należy uznać za dobre, czego doświadczali misjonarze jak i ludzie, którym głoszono Ewangelię.

Niniejsza dysertacja przedstawia pozytywny model inkulturacji w dziele misyjnym Kościoła. Obrana metoda cierpliwej, długofalowej i wieloaspektowej inkulturacji powoli zaczyna przynosić owoce. Głoszenie Ewangelii jest niesieniem miłości Chrystusowej innym ludziom. W Papui – Nowej Gwinei chrześcijaństwo zaowocowało wieloma szkołami, szpitalami. Zmieniło to poziom życia Papuasów i uwiarygodniało działania misjonarzy. Przyjęte chrześcijaństwo i wraz z nim liturgia oraz pobożność ludowa ma duże znaczenie na zmianę życia rdzennych mieszkańców tego kraju. Zmiany dotyczą tak ważnych sfer ludzkiego życia jak życie małżeńskie, rodzinne, wspólnotowe. Również inaczej podchodzi się do dawnych plemiennych krwawych wojen. Ochrczeni Papuasi widzą w tym zło i nawet jeśli muszą w nich uczestniczyć uznają to za grzech. Przyjęcie zasad chrześcijańskiego życia spowodowało, że katolicy w Papui – Nowej Gwinei nauczyli się traktować kobiety w rodzinie jako matki i żony obdarzone specjalnym powołaniem.

Przeprowadzone badania pokazują, że chrześcijaństwo rozwija się dość dynamicznie w Papui – Nowej Gwinei, to jednak obok chrześcijańskiej liturgii i form pobożności ludowej, wciąż tradycyjne obrzędy i wierzenia mają silny wpływ na rdzennych mieszkańców tego państwa. Jednak chrześcijanie czują nowość życia, które nie może całkowicie powrócić do dawnych tradycji i obrzędów. Mają świadomość, że dzięki chrześcijaństwu ich życie staje się bardziej wartościowe, a oni sami odnajdują nowe cele.

Dysertacja ks. mgra lic. Dariusza Kajzera rzuca nowe światło na rzeczywistość inkulturacji w misyjnej działalności Kościoła. Pokazuje, że podmiotem inkulturacji jest konkretny człowiek żyjący w swojej kulturze i tradycji i dlatego należy mu się szacunek. Jego

godność, wiekowa tradycja nakazują, aby głoszona Ewangelia brała pod uwagę te wszystkie elementy. Tylko, działając cierpliwie i z miłością, będzie przynosić owoce.

Należy mocno podkreślić, że niniejsza dysertacja jest bardzo oryginalna i nowa w polskiej i pewnie światowej literaturze teologicznej. Ta nowość wynika z racji miejsca, gdzie były prowadzone badania, a także metody, którą dysertacja została napisana. Do oryginalności rozprawy należy zaliczyć także źródła, którymi posługiwał się Autor. W większości są to oryginalne spisane świadectwa rdzennej ludności z górskich terenów Papui – Nowej Gwinei. W tym miejscu trzeba docenić trud doktoranta w zebranie tych świadectw, ich uporządkowanie i dokonanie solidnej analizy z umiejętnością wyciągania poprawnych wniosków. Pozytywne jest także zestawienie tych świadectw z nauką Magisterium Kościoła w zakresie inkulturacji.

4. Ogólna ocena rozprawy i pytania dla Doktoranta

Dysertacja doktorska mgra ks. mgra Dariusza Kajzera spełnia wszystkie kryteria pracy naukowej. Do bardzo pozytywnych aspektów strony formalnej rozprawy należy zaliczyć: precyzyjny i naukowy język – jednocześnie bardzo przystępny i pisany poprawną polszczyzną; poprawne, konsekwentne i bogate treściowo przypisy; poprawnie sporządzona bibliografia i bardzo dobre wstępy do poszczególnych rozdziałów, staranna i estetyczna strona graficzna rozprawy. Według Recenzenta dysertacja ta powinna zostać jak najszybciej opublikowana ze względu na bogactwo zawartych w niej treści teologicznych i praktycznych dotyczących inkulturacji.

Dysertacja jest owocem badań naukowych świadka, który pracował w Papui – Nowej Gwinei i dlatego ma bardzo dużą wartość merytoryczną. Nie jest to praca tylko teoretyczna, ale została oparta na własnych doświadczeniach, obserwacjach i rozmowach z rdzenną ludnością. To stanowi niezwykle cenny walor rozprawy. Pomimo, że rozprawa porusza kwestie inkulturacji w misyjnej działalności Kościoła w dość egzotycznej części świata, to jednak metody pracy misjonarzy mogą być przydatne w Kościele na całym świecie, także w Polsce. Mamy świadomość, że zmienia się sytuacja Kościoła w Polsce, widzimy masowe odejścia od praktyk religijnych, zwłaszcza przez ludzi młodych. Dlatego trzeba szukać nowych metod pracy apostolskiej pośród ludzi, którzy żyją w nowej kulturze, która często odrzuca tradycyjne wartości, które kiedyś stanowiły fundament codziennego życia każdego chrześcijanina. Skoro inkulturacja jest wejściem w kulturę świata, to trzeba szukać drzwi, przez które będzie można wejść z dobrą nowiną do nowej kultury.

Po bardzo interesującej lekturze dysertacji doktorskiej ks. mgra lic. Dariusza Kajzera nasuwają się następujące pytania od recenzenta:

1. Co Ksiądz sądzi o użyciu przez papieża Franciszka figury Pachamamy na synodzie poświęconym Amazonii?
2. Papież Franciszek w adhortacji „Evangelii Gaudium” (nr 33) pisze o ewangelizacyjnej sile pobożności ludowej. Czy takie zjawisko można było zauważyć w Papui – Nowej Gwinei?

5. Wniosek końcowy

Całą rozprawę doktorską należy ocenić wysoko i pozytywnie. Dysertacja ks. mgra lic. Dariusza Kajzera została napisana w sposób dojrzały merytorycznie, metodologicznie i formalnie Stanowi samodzielne, odkrywcze i poważne osiągnięcie naukowe w pełni odpowiadające wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o jej przyjęcie przez Radę Dyscypliny Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. prof. UAM dr hab. Dariusz Kwiatkowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny